

Struikelstenen

Neef Floris heeft al gememoreerd dat ook wij - mijn jongere broers Justus en Menno en ik, Remmert HENDRIK Cohen – helaas weinig van onze grootouders van vaderszijde weten. Vader Ernst Cohen praatte daar niet graag over en wij hebben misschien te weinig aangedrongen, bezig als we waren met de ontdekkingstocht van ons eigen leven. Dat wij hen nooit hadden gekend omdat zij in een concentratiekamp waren omgekomen was nu eenmaal een gegeven waar je niet vaak bij stil stond. Zoals het een gegeven was dat wij vanwege de oorlog ook onze grootvader van moederszijde nooit hebben gekend. Hij heeft in een Japans interneringskamp in Nederlands Indie het leven gelaten.

Tijdens onze plaatsing in Tel Aviv enige jaren geleden waren mijn vrouw en ik zeer geraakt door de verhalen van de overlevenden bij de jaarlijkse herdenking van de Nederlands-joodse oorlogsslachtoffers. Pas toen hebben wij geprobeerd meer te weten te komen over hoe het mijn grootouders in die laatste, gruwelijke periode van hun leven is vergaan. We hebben getracht overlevenden van concentratiekamp Bergen-Belsen te vinden die hen misschien hadden gekend; dat is helaas niet gelukt.

In de door Floris genoemde reeks gebeurtenissen waardoor de familie recent wat wijzer is geworden over Flora en Hendrik, past ook het bezoek van ons gezin aan Bergen-Belsen – toevallig precies een week na de uitzending van *Verborgen Verleden*. Dat bezoek heeft diepe indruk op ons gemaakt.

Zo weinig als er nog te zien is van het kamp zelf, zo veel valt er te zien en te leren bij de permanente expositie in het er naast liggende Documentatiecentrum, waar de samenstellers met bewonderenswaardige Gruendlichkeit en Ruecksichtslosigkeit nauwgezet de historische wandaden van andere Duitsers hebben gedocumenteerd.

Bergen-Belsen was geen vernietigingskamp, zoals Auschwitz en andere kampen in Polen. Het heeft gefungeerd als krijgsgevangenenkamp (er zijn daar o.a. 20.000 Russische krijgsgevangenen omgekomen), concentratiekamp en na de oorlog ook als kamp voor ontheemden.

Vanuit Westerbork zijn onze grootouders op 11 januari 1944 gedeporteerd naar het uitwisselingskamp dat de SS in Bergen-Belsen had opgezet voor vooraanstaande joden. Die waren bestemd om te worden geruild voor Duitsers die door vijandige staten waren gedetineerd of voor benodigde goederen of vreemde valuta. Deze gijzelaars hadden oorspronkelijk enige privileges, zoals het dragen van burgerkleding, maar zij moesten wel dwangarbeid verrichten. De Nederlandse uitwisselingskandidaten werden vastgehouden in een sectie van het kamp dat "Sternen Lager" werd genoemd; naar de Davidsster die zij ook daar moesten dragen. Dergelijke uitwisselingen hebben daadwerkelijk plaatsgevonden, maar slechts op kleine schaal, en we moeten constateren dat dit onze grootouders niet vergund is geweest.

Vanaf de zomer van 1944 werd Bergen-Belsen steeds voller. Naarmate de geallieerden verder oprukten werden in de eindfase van de oorlog gevangenen vanuit de concentratie- en vernietigingskampen in de buurt van de frontlinies in steeds groteren getale verplaatst naar dit centraal in het Deutsche Reich gelegen kamp. Tussen december 1944 en de bevrijding van het kamp door de Britten op 15 april 1945 werden tenminste 85.000 personen overgebracht naar Bergen-Belsen, dat volstrekt niet berekend was op een zo grote toevloed. Er moet totale chaos en ontredde hebben geheerst - een inferno. 35.000 gevangenen zijn die laatste maanden omgekomen, onder wie Hendrik Cohen op 65-jarige leeftijd op 11 januari 1945 en Flora Cohen-Polak op 4 maart van dat jaar. Zij was toen 59. Waarschijnlijk zijn zij, zoals zovelen in die laatste maanden, ontdaan van elke menselijke waardigheid bezweken aan pure

uitputting, ondervoeding, uitdroging of ziekte - er heerste tyfus in het kamp. Ook de overlevenden waren zo verzwakt dat in de maand na de bevrijding van het kamp nog 14.000 van hen zijn overleden.

De eerste 2 weken na de bevrijding hebben Britse legerfotografen 2 weken lang foto's in het kamp gemaakt. Weerzinwekkende foto's, vooral van de naar schatting 10.000 niet begraven naakte lichamen die werden aangetroffen en die – soms met behulp van karren en bulldozers - in massagraven werden gestort.

Op de plek waar het ooit heeft gelegen is van de infrastructuur van het kamp weinig meer te vinden. In plaats daarvan een parkachtige open vlakte, met lage, natuurlijke begroeiing, omzoomd door bos. Op het eerste gezicht een prachtig stuk natuurschoon dat een serene rust ademt en een heel vredige indruk maakt, als je niet beter zou weten. Maar wel met een veertiental langwerpige heuvels, die een meter boven de vlakte uitsteken en duidelijk “man-made” zijn. Stille getuigen van wat zich hier heeft afgespeeld. Op elke grafheuvel staat in slechts 1 eenvoudige zin vermeld hoeveel doden er rusten: variërend tussen de 800 en 5.000. Verder niets; het is niet bekend wie waar begraven ligt. Wij blijven zitten met vele vragen; vragen waarop waarschijnlijk nooit een antwoord zal komen: Hoe of waaraan zijn Henk en Floor precies overleden? Hebben zij Anne Frank gekend? Zijn zij gecremeerd of liggen zij in een massagraf? In laatstgenoemd geval: onder welk van die grafheuvels? Gezien het tijdsverloop tussen hun beider overlijden lijkt het in ieder geval niet waarschijnlijk dat zij in hetzelfde massagraf liggen.

Verspreid over de vlakte staan verder alleen een paar monumenten en enige tientallen gedenkstenen, waaronder een voor Anne en haar zus Margot. Geen gedenk- of grafsteen voor onze grootouders (inmiddels ook overgrootouders en betovergrootouders); maar wij - de familie - zijn dankbaar dat er nu wel een zichtbare herinnering aan hen bestaat in de vorm van deze struikelstenen, waardoor zij

eindelijk herenigd zijn, en de familie en andere voorbijgangers nu en in de toekomst bij hun leven en dood even stil kunnen staan.